

*Edice a materiály***K dopisům Alexandra Hammida**

Dopisy, které psal Alexander Hammid (Hackenschmied) své matce z cest po Evropě, Asii a Americe, mohou objasnit některé věcné okolnosti jeho práce ve filmu v Československu i v zámoří ve třicátých a čtyřicátých letech.¹⁾ Tyto dopisy věrně zrcadlí ducha doby: naděje i zklamání mladého filmaře, jeho poznávání světa. Naší snahou bylo pomocí dopisů naznačit zrození filmaře – ne nějakého obecného zástupce profese, ale konkrétního tvůrce s jeho etikou a s vyhraněnou estetickou vizí.

Je-li řeč o vizi, připomeňme první kapitulu dnes už klasické knihy *Visionary Film*, v níž její autor P. Adams Sitney pojednává o dějinách poválečné americké filmové avantgardy. Nese název *Meshes of the Afternoon* – a hned v první větě píše, že spolupráce Alexandra Hammida s Mayou Derenovou na filmu *ODPOLEDNÍ OSIDLA* připomíná spolupráci Salvadora Dalího s Luisem Buñuelem na *ANDALUSKÉM PSU*.²⁾ Možná, že Sitney není daleko od pravdy. Legendární *MESHES*, která jsou přelomem v moderním filmu, bývají často připisována hlavně Maye Derenové, tehdejší Hammidově ženě, ale ve skutečnosti tento film vznikl v dokonalé autorské symbióze. Hammid byl zkušený filmař, který už od svých počátků usiloval o nekonvenční přístup k práci. Maya byla všestranně nadaná umělkyně, pro niž fantazie a tvorba byly jedním a neznaly hranic. Pro Hammida je tento jejich společný film jedním ze dvou vrcholů filmařské kariéry. Po něm následovala léta dokumentaristické, kameramanské a střihácké práce, která mu přinesla respekt v oboru a řadu uznání (včetně Oscara za film *Žít!* v roce 1965), ale jak sám říká, už nikdy nenatočil nic tak osobního.³⁾

Věnoval se cele své profesi, ale nikdy už nenastala ta jedinečná konstelace, jako v případě *MESHES*. Jak potvrdil sám Hammid, patrně pouze *BEZÚČELNÁ PROCHÁZKA*, již natočil ve svých třidvaceti letech, a pak *MESHES* jsou filmy, v nichž se cítí být relativně plně obsažen. Nemělo by uniknout naší pozornosti, že Alexander Hammid byl kromě fotografa D. J. Růžičky jediný Čech, zastoupený na monumentální výstavě *The American Century* (první část), kterou v roce 1999 uspořádalo Whitney Museum of American Art v New Yorku. Byl zde promítán Hammidův film *CESTA NOCÍ*, v němž Marta Grahamová tanečně interpretuje smrt Iokasté z příběhu o Oidipovi. (Dodejme ještě, že v rámci druhé části jmenované výstavy se objevilo jméno jediného Čecha, rovněž filmaře: Woody Vasulka.)

-
- 1) Používáme zde současnou podobu příjmení (Hammid), přestože až do roku 1947, kdy získal americké občanství, znělo jeho jméno Alexandr Hackenschmied. Narodil se 17. prosince 1907 v Linci. Matka Božena Hackenschmiedová, rozená Šmahelová (1. 5. 1891, Chrudim – 12. 11. 1982, New York), byla učitelkou hudby a od února 1928 pracovala v časopise *Pestrý týden* jako „redaktorka ženských témat“. Za Sašova otce Františka Hackenschmieda (1874 – 1951), profesora na Obchodní akademii v Praze-Karlíně, se provdala v Praze u sv. Ludmily 22. 2. 1908; manželství bylo začátkem roku 1918 rozvedeno. (Po rozvodu si František Hackenschmied změnil příjmení na Horral.)
 - 2) P. Adams Sitney, *Visionary Film. The American Avant-Garde 1943 – 1978*. (Second edition) Oxford University Press 1979, s. 3.
 - 3) Rád bych zmínil ještě Hammidův „kočičí“ film *SOUKROMÝ ŽIVOT KOČKY*, který se nevyznačuje mimořádným novátorským přínosem, ale za to je to velice jemný obraz láskyplného spolubytí.

Počátky Hammida jako filmaře tkví ve dvacátých letech, kdy propadl kouzlu kinematografu. Využíval každé příležitosti k návštěvě kina – a velice přivítal nabídku režiséra Gustava Machatého ke spolupráci na filmu *EROTIKON*.⁴⁾ Hammid se už tehdy prosazoval také jako fotograf (Aventinské trio), organizoval přehlídky avantgardních a experimentálních filmů, začal publikovat filmové články a recenze.

Výběr dopisů začíná v okamžiku, kdy Hammid opustil studium architektury na technice a chce se dát zapsat na filosofickou fakultu. Pokračuje poznáváním velkého světa, včetně fatálního setkání s Amerikou. Mezitím dospěl k rozhodnutí odejít ze Zlína (u Bati byl zaměstnán od ledna 1935), přestože práce s „Fabiány“ mu přinesla mnoho zkušeností. Měl v úmyslu nejprve dokončit film s Kline (KRIZE), pak zpracovat materiál z Indie a poté chtěl nastoupit do zpravodajství Aktualita, odkud měl dobrou nabídku. Ta byla lákavá mimo jiné tím, že by se dostal zpět do Prahy. Dějiny se však začaly propadat do války – Hammid dostal v lednu 1939 telegram od Klinea a v únoru odjel do Paříže, odkud pokračoval do Londýna a pak do New Yorku. V Americe se díky úspěchu KRIZE a díky Klineovi věnoval nekomerčním projektům,⁵⁾ v letech 1944 až 1945 natočil čtyři filmy v produkci Úřadu válečných informací (OWI). Zároveň ovšem úzkostně prožíval vzdálenou skutečnost války v Evropě. Materiál z Indie, který Hammid už nikdy neviděl, později zpracoval jeho kolega z Kudlova, Elmar Klos.

V dopisech z této doby se Hammid zmiňuje o některých blízkých osobách, jejichž jména je tu třeba připomenout. Z osobně nejbližších, vyjma rodiny, je to Mimi (Gollerová), Hammidova přítelkyně, s níž se sblížil už na samém počátku třicátých let (v létě 1931 spolu strávili prázdniny na Korsice). Hammidovy dopisy adresované Mimi, které se dochovaly v soukromém archivu, vypovídají o silném romantickém vztahu.⁶⁾ V dopisech je dále zmiňována dvojice Herbert a Roza – tedy manželé Klineovi, s nimiž se Hammid spřátelil v Československu při natáčení filmu KRIZE.⁷⁾ Další přátelé Jan, Jiří a Jaroslav, jsou, jak vysvítá z narážek, Werich, Voskovec a Ježek.⁸⁾ Dále jsou v dopisech zmiňována mj. tato jména: fotograf Jan Lukas, filmař Jiří Lehovec, Fabiáni – spolupracovníci z Filmových ateliérů Baťa ve Zlíně, producent Ladislav Kolda, herec Rudolf Myzet, kritik Jaroslav Brož a Bohumil Markalous, v letech 1928 – 1934 šéfredaktor Pestrého týdne. V dopise z dubna 1941 Hammid projevil zájem o *Knihu o filmu* dalšího svého soupeřníka – Jana Kučery; v souvislosti s Binovcovým filmem MĚSTEČKO NA DLANI dojde i na jméno Jana Drdy.

Náš výběr dopisů z cest byl limitován souborem, jenž je uložen v pozůstalosti Hammidovy matky Boženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Proto končí podzimem 1941, přestože i nadále Hammid bohatě cestoval i korespondoval.

Kosmopolitní téma, které se v Hammidových dopisech odráží jako příznak moderní doby, se v jeho případě vyvíjelo strážlivě, bez programového nadšení a avantgardních dogmat. Je to spíše přirozená mobilita mladého a tvořivého ducha, co ho vede za poznáním nových světů. Hammidovy

4) Podíl A. H. na českém meziválečném filmu není předmětem tohoto textu. Jeho nové zhodnocení by měla přinést Hammidova monografie, kterou připravuje k vydání České centrum fotografie. Zde je namísto pouze upozornit na mylné uvedení Hammidova jména v publikaci *Český hraný film I. 1898 – 1930* (NFA, Praha 1995, s. 141) u filmu PANCÉROVÉ AUTO. Hammid svou účast na tomto filmu popírá.

5) V dopisech se Hammid zmiňuje o dvou, které natočil s Kline: SVĚTLA ZHASLA V EVROPĚ a ZAPOMENUTÁ VESNICE (*Zapadlá vesnice*).

6) Hammidova sestřenice, spisovatelka Helena Šmahelová, zamýšlela sepsat román, inspirovaný právě těmito dopisy – a tímto vztahem.

7) Spolupráce Alexandra Hackenschmieda s Herbertem Kline začala v květnu 1938, v srpnu Kline se svou ženou přijeli za Hackenschmiedem do Zlína.

8) Když se Voskovec přestěhoval v New Yorku na Západní 89. ulici, stali se s Hammidem sousedy (Hammid zde bydlí od roku 1948), ale nijak intenzivně se nestýkali.

dopisy z válečných let 1940 a 1941 vypovídají o jasném vědomí kořenů, které mu ovšem nijak nebrání prožít exotické kouzlo Mexika, najít zalíbení v kosmopolitním velkoměstě jako je New York nebo San Francisco. V americkém dopise z února 1936 Hammid zmiňuje věštbu kartářky, slibující mu návrat do Hollywoodu za dva roky – a už po roce (v Kalkatě) lituje, že se proroctví „tlusté paní Sedláčkové“ nesplní. Amerika se stala Hammidovi osudem, žije zde již šesté desetiletí, ale tak, jako se ve svých dopisech počátkem čtyřicátých let staral o prospěch českého divadla a filmu, zajímá se o ně i dnes.⁹⁾

Michal Bregant

Citované filmy:

Andaluský pes (Un Chien andalou; Luis Buñuel, Salvador Dalí, 1929), *Krise* (Crisis; Herbert Kline, 1939), *Cesta nocí* (Night Journey; Alexander Hammid, 1960), *Městečko na dlani* (Václav Binovec, 1942), *Odpolední osidla* (Meshes of the Afternoon; Maya Deren, Alexander Hammid, 1943), *Pancéřové auto* (Rolf Randolf, 1929), *Soukromý život kočky* (The Private Life of a Cat; Alexander Hammid, 1945), *Světla zhasla v Evropě* (Lights Out in Europe; Alexander Hammid, Herbert Kline, 1939), *Zapomenutá vesnice* (Forgotten Village; Alexander Hammid, Herbert Kline, 1940), *Žít!* (To Be Alive; Francis Thompson, Alexander Hammid, 1964).

9) Z dosavadní literatury o Hammidovi:

Jaroslav Brož, *Alexander Hackenschmied*. Československý filmový ústav, Praha 1973.

Thomas E. Valasek, *Alexander Hammid: A Survey of his Film-Making Career*. „Film Culture“ 1979, č. 67 – 68 – 69, s. 250 – 322.

ILUMINACE

Michal Bregant: K dopisům Alexandra Hammida

Alexander Hammid s Janem Bařou

Foto archiv